

Last King of Scotland

Last King of Scotland är ett komplext porträtt av en av Afrikas värsta diktatorer Idi Amin Dada. Med utgångspunkt i en ung läkare som mer eller mindre av en slump hamnar som livmedikus och rådgivare hos Amin, skildras också förtryckets allmängiltighet, kolonialtidens dystra arv och omvärldens ovilja att inse den stora mänskliga katastrofen.

Rekommenderad för gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
LOUISE LAGERSTRÖM

Handling

Uganda 1971. Den skotske nyutexaminerade läkaren Nicholas Garrigan har begett sig till den afrikanska kontinenten för att söka äventyret.

Landet är under omvälvning sedan generalen Idi Amin genom en militärkupp störtat den förre ledaren Milton Obote. Nicholas har tagit arbete som läkare på en missionsstation som drivs av en brittisk läkare och hans hustru. Nicholas blir djupt fascinerad av Amin när han bevittnar ett karismatiskt framträdande av den nye ledaren ute bland byborna.

Av en slump blir det Nicholas som får plåstra om Amin när han kört av vägen efter att ha krockat med en ko. Incidenten blir extra dramatisk när Nicholas självsvåldigt tar presidentens pistol och avlivar det lidande kreaturet. Amin blir imponerad av tilltaget. När han förstår att den rödlätte främlingen dessutom är av skotskt ursprung blir han än mer entusiastisk. Amin var medlem av The King's African Rifles och slogs tillsammans med skotska trupper mot Mau-mau gerillan. Snart har han övertalat Nicholas att bli både hans personlige läkare och närmaste rådgivare.

Inledningsvis blir tillvaron angenäm för Nicholas när han introduceras i kretsen kring presidenten, hans tre hustrur och deras barn. Men medan Amin talar om ett nytt starkt Uganda och håller bländande tillställningar där engelsmännen, som intrigerat för att få honom till makten i stället för den socialistiskt orienterade Obote, är tongivande, pågår utrensningar av motståndare i kulisserna.

Successivt märker Nicholas att den karismatiske landsfader han först bländats av har mörkare sidor. Sonen till Kay, en av Amins fruar som hamnat i kylan, får inte tas till sjukhus fast han lider av lättbehandlad epilepsi. Det skulle vara ett dåligt omen.

När Nicholas skall köra Amin till flygplatsen i sin "ambulans", en Mercedes cabriolet han just fått i present,

utsätts presidentlimousinen som åker före för ett attentat. När de skyldiga straffas får Nicholas en insikt i vad Amins raseri och grymhet innebär för hans motståndare.

Men inte ens när han varnas av de brittiska ambassadtjänstemännen som börjar få "second thoughts" om sin marionett, när nu motståndare rensas ut i ett ökande tempo, vill Nicholas inte inse vem det är han är i tjänst hos. I stället mer eller mindre anger han sin kollega, hälsoministern Jonah Wasswa, som han sett i ett diskret möte med en "vit man" på Holiday Inn. Han vill att Amin bara skall "tala lite med honom" men hälsoministern försvinner snart under mystiska omständigheter liksom en rad andra personer som varit misshagliga för Amin.

Nu börjar också den internationella pressen att göra sig gällande. De många försvinnandena och Amins nyckfulla beslut att utvisa hela den asiatiska befolkningen har gjort att omvärlden rasar. Nicholas övertalar dock Amin att inte till råga på allt utvisa "världspressen" utan att i stället genomföra ett grandios PR-jippo där han själv agerar den kraftfulle, skämtsamme och handlingskraftige afrikanske ledaren.

Det blir i stället en uppblossande kärleksrelation med Amins hustru Kay som får Nicholas att inse det omöjliga i sin position. När hon dessutom blir gravid tvingas han att desperat försöka lösa situationen genom att själv halvhjärtat förbereda genomförandet av en abort. Utan hans vetskap beger hon sig dock till en illegal abortör på landsbygden. Aborten misslyckas och hon tas akut till sjukhus.

Allt ställs på sin spets när Nicholas finner Kay mördad, stympad och skändad i sjukhusets källare, allt har naturligtvis uppdagats av Amin och hon har blivit ett varnande exempel på vad som händer den som sätter sig upp mot diktatorn. I samma ögonblick kallas han till presidenten för att som läkare vara behjälplig i den uppblossade internationella krisen vid flygplatsen Entebbe. Palestinier har kapat ett Air France plan på väg till Tel Aviv och tvingat det att landa på Kampalas flygplats.

Nicholas försöker nu desperat och valhant att försöka följa briterarnas uppmaning att förgifta Amin för att återfå

sitt (av Amin beslagtagna) brittiska pass och ta sig ut ur landet. Den pillerburk som innehåller dödligt giftiga tabletter beslagts dock av Amins trogne medhjälpare Masanga som ger en tablett till en ung soldat. Nicholas kan inte se ännu en människa dö på grund av sina handlingar och ingriper. Han fångas omgående och en utdragen rituell avrättning förbereds, han skall hängas i krokar i sitt eget skinn tills han dör (och "ondskan försvinner ur hans kropp").

Man genomför det hela men när han lämnas ensam griper hans kollega Dr Junju in, ger honom smärtstillande medicin, förbinder såren och lyckas smuggla ut honom med en del av den icke-judiska gisslan som frigivits och som skall återvända till Paris i ett militärplan.

Nicholas undkommer med nöd och näppe. Junju avrättas på plats och eftertexterna berättar om Entebbeaffärens upplösning, om det lidande som Ugandas folk genomgått och om hur Amin störtas 1979.

Maktens rus

Last King of Scotland utspelar sig under en politiskt turbulent tid i Ugandas historia. Den nye ledaren Idi Amin Dada har just genom en militärkupp tagit makten och utsett sig till enväldig härskare.

Vår första bild av Amin är hans ryggtavla då han med bestämda steg kliver upp på en scen ute på landsbygden och talar inför en beundrande skara, uppeldad av ett färgsprakande skådespel av musik, dans och militäruniformer. Amins kroppshydda är mäktig och han intar arenan med ett stort självförtroende utropandes; - Oyeee Uganda!!"

I sitt tal spelar han på sin roll som folkets företrädare även om han, som han själv påpekar, bär generalsuniform är han en "enkel" människa. "Jag är en av er." Han betonar sin ödmjukhet och påpekar att han aldrig ätit innan hans soldater har fått mat.

Nicholas möter en stor tilltro till den nye ledaren bland befolkningen. "Han strider för folket", säger en kvinna han möter på bussen. Och många är de som tror på hans löf-

ten om ett starkt, självständigt och fritt Uganda. Man hopas på löftena om handlingskraft, bättre bostäder och infrastruktur.

Kring Amin byggs en personkult upp som han själv starkt bidrar till att underblåsa med sitt spektakulära sätt att leva och regera. Internationellt ses han alltmer som en politisk pajas och i hemlandet utvecklas han regim till ett regelrätt terrorvälde.

Filmen speglar i sitt porträtt av en diktator något av de allmängiltiga mekanismer som gör diktaturen möjlig. Amin dyker upp i en tid när folket söker en enande ledare. Den första tiden efter självständigheten har präglats av en korrupt regim och brutna löften. Amins starka personlighet spelar på nya löften men också på starka nationella känslor.

Presidentämbetet är för Amin en revansch för den fatiga och hårda uppväxt han haft. Han berättar hur han som ung skötte köket i brittiska armén och fick utstå förnedring och rasism. Ironiskt nog var det genom engelsmännens försorg som han sen kunde gripa makten i Uganda.

Amin blev snart en fruktad diktator och de flesta källor, liksom filmen, talar om att minst 300 000 ugandier miste livet under hans regim. Han slog till mot oppositionella, mot stammar han såg som illojala och mot intellektuella. Men likt andra diktatorer som Hitler eller Stalin var han också en komplex figur. Han hade charmerande sidor som kunde fångsla människor och presskonferensen när han ur ett närmast omöjligt läge ändå lyckas förföra medi-euppbådet har en verklighetsbakgrund. Samtidigt visade Amin en närmast psykopatisk, duperande läggning och han höll omgivningen i schack med sin oberäkneliga nyckfullhet.

Kretsen kring Amin blir med tiden allt snävare och presidentens tilltagande paranoia bidrog till en allt farligare tillvaro för hans medarbetare. Både hälsoministern och finansministern som stod honom nära blir föremål för misstro från presidentens sida och inte minst Nicholas, som först vann Amins fulla förtroende får erfara vad ett svek eller bara misstanken om ett svek kan innebära.

Amins rädsla blir till slut hans fängelse. Eftersom han

inte vågar lita på någon blev han samtidigt svag. När han utser Nicholas till en förtrogen vill han i någon mån förflytta vissa beslut. Det är för att Nicholas i någon mening visar en egen vilja och fattar egna beslut som presidenten vill ha honom som sin rådgivare. Hans uppriktighet är det som får presidenten att fatta tycke för den politiskt naive Nicholas. Tillvaron blir dock ett alltmer nyckfullt pendlande mellan förtroende och misstro.

Uppriktigheten kommer också snart att ligga Nicholas i fatet. När han anger hälsoministern får det ödesdigra följder och när han uppmanar Amin att inte utvisa den asiatiska befolkningen lyssnar han inte. När Amin senare frågar varför Nicholas inte stoppade beslutet menar Amin att han inte var tillräckligt övertalande.

- Fundera över vilka instrument Amin använder för att hålla sin omgivning i ett psykologiskt grepp? Vid en fest skall Amin visa sin skicklighet i lasso och kastar den kring sin finansminister och drar åt snaran. En symbolisk bild för hans förhållningssätt till sina medhjälpare. Gentemot Nicholas antar han först en faderlig roll på samma gång som han visar stort förtroende för honom. Snart inser Nicholas att det långt ifrån handlar om ett ömsesidigt förhållande på lika villkor. När han faller i onåd blir fallet desto större. Deras relation blir en emotionell berg och dalbana där Nicholas inte kan förutse nästa drag. Fundera över Amins sätt att knyta honom till sig och hur han sedan gör honom osäker på sin position.

En vinnande personlighet i kombination med en maktfullkomlig politik blir till en början en möjlig väg för en diktator vars metoder snart kommer att ifrågasättas. För omvärlden sågs han främst som en galen diktator ansvarig för hundratusentals människors död, men för många ugandier också som en symbol för ett fritt Afrika. Någon som satte sig upp mot kolonisatorerna och valde att hålla tal i FN på Swahili.

- Fundera över vilken grogrund och vilka förutsättningar som krävs för att diktaturer kan få fäste. Även om Amin talade sig varm för de vanliga människorna framgick det

att bönder och arbetare inte var de han ville frotera sig med. Vilka positiva sidor kan det egna folket trots allt ha sett hos Amin?

- Man talar ibland om maktens rus, maktfullkomlighet och maktmissbruk. I Amins fall återfinns detta i övermått. Vad kan makten göra med en människa? Å andra sidan blir ensamheten på toppen snart ett psykologiskt fängelse och paranoia drag är något vi känner igen från despoter som Stalin, Mao eller Hitler. Vad fruktar den som har makten?

- Är maktmissbruk något som bara är förbehållet diktaturer eller hittar vi fenomenet även på närmre håll? Hur mår vår västerländska demokrati i tider där pengar betyder så mycket, där politiker ibland styr media och en med en väljarkår som i vissa länder går ner mot 50-60% av de röstberättigade?

Afrika - den vita mannens spelplan

Last King of Scotland är ett nedslag i en omvälvande del av nutidshistorien. Allt som sker i filmen har sin botten i en månghundraårig historia av kolonisation och vi ser ett Afrika som är på väg att bli en världsdel som åter definierar sig själv.

Parallellt med koloniernas frigörelse efter det andra världskriget eskalerade det kalla kriget och Afrika kom att bli spelplats för maktkampen mellan blocken. Det handlade om politiska och strategiska intressen såväl som naturtillgångar. Britterna, personifierade av ambassadtjänstemannen Nigel Stone i filmen, tycker sig till en början ha funnit en perfekt samarbetspartner i Amin. Han störtar den sovjetorienterade Obote och är skolad i den brittiska kolonialarmén. Men Amin visar sig vara en opålitlig lierad. Han sparkade snart ut de israeliska militärrådgivarna och besvärade av den alltmer ohöjda skräckregimen upphör på några få år de diplomatiska relationerna med de flesta västambassader.

Amin förstatligar mängder av brittiska och amerikanska företag, lierar sig med Khadafi i Libyen och inleder dispyter med mer västorienterade grannländer som Zaire, Tanzania och Kenya. En av de mer spektakulära åtgärderna blir när han utvisar en stor del av den indisk/asiatiska befolkningen av vilka många var födda i landet.

Trots att han säger sig beundra britterna i allmänhet och skottar i synnerhet och att armén blev som en familj för honom, blir britterna också symbolen för förtrycket. Amin försöker till en början briljera med ståtliga fester och grandiosa arkitektoniska projekt men maktapparaten kommer mer och mer att präglas av spektakulär terror.

- Filmens perspektiv är den vite naive nyutexaminerade läkarens som slumpmässigt beger sig ut i världen för att söka äventyret. Med tanke på att han tillbringar fem år i närheten av en av Afrikas värsta diktatorer kan hans oförmåga att se vad som händer ses som en metafor för västs vilja att se mellan fingrarna på diktatorer så länge det gynnar politiska, militära eller ekonomiska intressen. Bilden är naturligtvis också av en politiskt naiv västerlänning som snarare har en romantisk bild av kontinenten. Känns han som en realistisk karaktär? Är det överhuvudtaget möjligt att blunda för så mycket innan man försöker att göra något?

När Amin inser att Nicholas varit otrogen, både med hans fru och gentemot hans eget förtroende ser han på honom med andra ögon; "Trodde du att det här var en lek? "Jag ska fara till Afrika och leka vit man med infödingarna.""Vi är ingen lek....Nicholas. Vi finns på riktigt:"

- Den brittiske diplomaten visar tydligt hur han ser på Afrika och afrikaner. De förstår bara en fast hand menar han. Fundera över hur både en romantiserad och samtidigt nedlåtande bild mot afrikaner manifesteras i filmen. Finns det fog för Amins reaktion mot Nicholas tanklöshet?

- Vilken bild har eleverna själva av Afrika? Skriv ner olika associationer eleverna spontant tänker på när de tänker på Afrika och resonera kring orden, utifrån verklighet eller fördom.

Det finns idag en lång rad diktatorer som initialt stötts av en stormakt men som sedan blivit ett bekymmer och som man i väst i många fall ingripit militärt mot. Saddam Hussein är kanske det tydligaste exemplet idag. Han åtnjöt stöd både från USA och andra västländer trots den brutala krigsföringen mot Iran och de irakiska kurderna. Vi vet idag resultatet och reaktionen kom först efter att en helt annan terrorist slagit till mot tvillingtornen. Libyens ledare Kadhafi har gjort den omvända resan. Från att ha varit en ökad stödare av terroristorganisationer till att bli en ledare som respekteras av en rad länder. I bägge fallen handlar det både om spelet om naturtillgångar och om politisk strategi.

- Läs mer om Amins relation till Storbritannien och diskutera hur relationer går från samarbete till att man diskuterar hur man konkret skall "göra sig av med honom". Hur visas det i filmen? Hur ser man på Amin under den inledande festen. Vad tänker man? En marionett, en clown? När i filmen upplever vi att charmören förvandlats till en livsfarlig psykopat?

- Aldrig mer!; har världen utropat efter Förintelsen, Stalins utrensningar, Pol Pots massavrättningar eller folkmorden på Balkan och i Rwanda. Vi läser, lär och ser filmer som *Schindlers List*, *Killing Fields* och *Hotel Rwanda* som får oss att minnas och fördöma. Ändå händer det om och om igen. Varför lär mänskligheten sig så lite av historien? Varför tar det så lång tid för omvärlden att reagera? Dr Junju, som med risk för eget liv hjälper Nicholas att fly vill att han berättar sanningen om Amin för omvärlden. "Dig kommer de att tro. Du är en vit man:" Är det så? Räcker inte det egna folkets vittnesmål för att världen skall reagera? Varför är det i så fall så?

Sanning eller fiction

Last King of Scotland bygger på en roman av Giles Foden vilken i sin tur bearbetats till ett filmmanus av Jeremy Brock och Peter Morgan. Historien om den skotske läkaren är en fiktiv berättelse men fungerar som en ingång till porträttet av den beryktade Amin.

Mytbildningen kring Amin är gigantisk. Det råder till och med skilda uppgifter om när han föddes. Även om hans osannolika militära karriär från kökspojke till general i sig är fantastisk är det framför allt de svårbelagda sensationella ryktena om hans person som har gått till

historien och som filmen också på sitt sätt relaterar till. Var han kannibal? Dog hans fru på det sätt som framställs i filmen?

- Filmen lyfter fram hans erbjudande om att leda Skotlands befrielsearmé och att starta en hjälpfond åt det stackars brittiska folket? Hans erbjudande till engelska drottningen om sexuella tjänster är naturligtvis spektakulärt nog att få pressen att skriva. Diskutera vidare om man kunna gjort filmen på ett annat sätt för att kanske bättre komma åt hur ett terrorvälde kan få 300 000 människor mördade. Hur manipulerade han sina medhjälpare? Hur kunde det ske?

Rollen som den karismatiske, manipulative, barnslige, egocentriske och livsfarlige Amin spelas av den kroppsligen imponerande Forest Whitaker. Hans symbios med rollen belönade honom bland annat med en mycket förhands-tippad Oscarstatyett och han är onekligen en karaktär som fullständigt dominerar filmen. Whitaker hade svårt att släppa sin rollkaraktär och gjorde intervjuer iförd uniform och den röst han lagt sig till med som Amin. Dessutom märkte han själv att han ofta tog denna hatade person i försvar.

Regissören Kevin Macdonalds bakgrund som dokumentärfilmare har också bidragit till att stor vikt lagts vid autenticitet. Inspelad på plats i och runt Ugandas huvudstad Kampala och med en omsorgsfull 70-tals patina försöker han placera filmen så nära den yttre sanningen man kan komma.

Bilderna fångar den varmt rödfärgade jorden, de mörka kvällarna och kontrasten mellan stad och landsbygd. De betonar också kontrasten mellan den civiliserade staden med moderna byggnader och välutvecklad sjukvård och böndernas enkla spartanska liv och deras tilltro till schamaner och andar. Medicinmannen återkommer flera gånger i suggestiva montage och drömmar.

Last King of Scotland är gjord av en vit man om ett ämne som uppenbart berört honom. En fascination inför "den mörka kontinenten", inför urkrafterna i mänsklighetens vagga. Ett sökande efter det ursprungliga.

Vad som kan upplevas som problematiskt är att de svarta motkrafterna knappt existerar och att den ende infödde opponenter till Amin i filmen är läkaren Junju. I allt övrigt är folket en massa som lätt kan manipuleras av vem det vara månde. Läkarhusstrun Sarah konstaterar i filmens början att folket dansade och jublade på samma sätt inför Obote.

- Last King of Scotland* är en imponerande uppvisning och ett gediget tidsdokument. Finns det trots det goda uppsåtet och ansträngningarna att ge en korrekt bild av tiden och platserna ändå en risk att filmarna omedvetet hemfaller åt exotism och en förenklad bild av Afrika generellt och Uganda i synnerhet?

- Under filmens eftertexter visas dokumentära bilder av Amin, spexande, boxande, och sittande bredvid parade-soldater i kilt. Fundera över vad detta gör för vår uppfattning av filmens sanningshalt. Att uniformer, utseende, kroppshållning etc stämmer med det vi sett under nästan två timmar. Är det ett billigt grepp eller ett fungerande fiktivt element? Skänker det en viktig dimension till den berättelse vi sett?

- Gränsen mellan fiktion och dokumentär är under ständig debatt, särskilt när det gäller rörliga medier. Har vi förväntningar på autenticitet? Har vi blivit bättre på att skilja fakta från fiktion? Vad kan en fiktiv historia med verklighetsbakgrund få fram bättre än regelrätt dokumentärt material? Får man fabulera fritt kring verkliga personer? Kan det vara en väg till ytterligare fördjupad förståelse?

Produktionsuppgifter

Storbritanien 2006

Producent: Andrea Calderwood, Lisa Bryer, Charles Steel

Manus: Jeremy Brock, Peter Morgan **efter** en roman av Giles Foden

Regi: Kevin Macdonald

Foto: Anthony Dod Mantle

Klippning: Justine Wright

Musik: Alex Heffes

I rollerna

Idi Amin Dada - Forest Whitaker

Dr Nicholas Gallager - James McAvoy

Kay Amin - Kerry Washington

Nigel Stone - Simon McBurney

Dr Thomas Junju - David Oyelowo

Tekniska uppgifter

Speltid: 123 min

Format: Cinemascope

Ljudsystem: Dolby Digital

Censur: från 15 år

Svensk premiär: 26 januari 2007

Distribution

20th Century Fox, Box 604, 169 26 Solna. Tel 08-566 261 00, fax 08-566 261 49 www.foxfilm.se

Redaktion: Andreas Hoffsten, Barn & ungdom, Svenska Filminstitutet, juni 2007